

Staršia slovenská literatúra 800 – 1780

- u nás sa slovesnosť rozvinula až v období stredoveku
- stredoveká európska kultúra je univerzálna – má spoločné vlastnosti, ktoré ovplyvnili umeleckú tvorbu vo všetkých krajinách
- viera, morálka, myslenie a názory na umenie mali základ v kresťanstve
- jedným z názorov bola aj **teória o nemenlivosti poriadku sveta** – o existencii trvalých právd a princípov, ktoré bolo treba prijať
- spoločnosť bola rozdelená na duchovných, pánov a poddaných
- spoločenské pomery sa odzrkadľovali aj v estetike – aj tu vládla predstava o nemenných pravidlách krásy, ustálenosti umeleckých postupov a používaných prostriedkov
- príbehy a udalosti sa tiež chápali ako objektívne dané a nezávislé od človeka, preto v tvorbe stredovekých autorov **nenájdeme psychologické motivovanie deja** ani zobrazovanie príčin konania postáv
- Biblia bola veľkou literárnou autoritou – autori ju napodobňovali a citovali v obsahu i forme
- tým vytvorili zvláštny postup pri písaní – **imitácia**
- imitácia bola uznávaná, často sa preberali i celé časti diel, niekedy sa parafrázovali
- nezmenené alebo parafrázované časti sa stali **topickými** – ustálenými, zaužívanými
- s náboženstvom sa silne uplatňovalo aj **transcendentálne poňatie** sveta a života
- zmysel všetkého na svete sa určuje vzťahom k vyššiemu poriadku, posmrtnému životu a k Bohu
- v umení sa objavujú väčšinou náboženské témy, ktoré sú zobrazované vo všeobecnosti
- dôležité sú **alegória** a **symbolika** (čísla: 3, 7, 9; zvieratá: holubica, baránok, ...)
- postup pri opisovaní postáv, javov, vecí – **idealizované typizovanie**: nezdôrazňujú sa individuálne, konkrétne, ale všeobecné vlastnosti, čím sa vytvorí **idealizovaný typ**, ktorý má tradičné a ustálené vlastnosti
- hlavným hrdinom bol často svätec, ktorý sa vyznačuje vierou a askézou, múdrosťou, odvahou
- básnický štýl je rétorický, ornamentálny – amplifikácia a kumulácia trópov a figúr
- ústna ľudová slovesnosť a literárne útvary boli určené na hlasné čítanie, recitovanie alebo spievanie
- autor stál v úzadí, často neboli známe ani názvy diel
- pretrvával synkretizmus – kríženie literárnych druhov, krásnej a vecnej literatúry

STREDOVEKÁ LITERATÚRA

500 – 1500

- po páde Rímskej ríše sa prerušil vývoj antickej kultúry
- na východe pokračovala literárna tradícia starých ázijských kultúr
  - indická literatúra
  - čínska literatúra
  - perzská literatúra
  - arabská literatúra

ORIENTÁLNA LITERATÚRA V STREDOVEKU

500 – 1500

ARABSKÁ LITERATÚRA

- reprezentujú ju dve knihy, ktoré majú historický i umelecký význam

» KORÁN

- svätá kniha moslimov, základné náboženské dielo arabskej a islamskej kultúry
- sú tu zaznamenané božie pravdy pripisované Mohamedovi
- najstaršie časti Koránu vznikli v Mekke a majú poetický charakter
- v novších častiach Mohamed formuloval dogmatické (večné), mravoučné a kultové predpisy učenia, pričom sa opieral o staršie náboženské pravdy židovského náboženstva a kresťanstva
- zaujímavé sú zlomky kresťanských a židovských legiend o niektorých prorokoch i o Kristovi
- Korán mal nesmierny význam pre formovanie duchovného sveta mohamedánov

» TISÍC A JEDNA NOC

- anonymná zbierka orientálnych rozprávok a príbehov
- najstaršie rozprávky o Šeherezáde, rybárovi a duchovi, o Sindibádovi sú indického a perzského pôvodu
- neskoršie príbehy z arabského prostredia sú o bagdaských kalifoch, egyptských sultánoch, nešťastných milencoch, bohatých kupcoch, beduínoch, ...
- kniha je jednou z najpredkladanejších a najvyhľadávanejších diel arabskej literatúry

STREDOVEKÉ EURÓPSKE LITERATÚRY

500 – 1500

- literatúra v stredoveku odrážala feudálny spôsob života a náboženský svetonázor, čo vyplývalo z vlády cirkvi a šľachty
- cirkev určovala morálku, spoločenské myslenie a názory na umenie
- literárnou autoritou sa stala Biblia
- panovalo heslo: ora et labora
- umenie zobrazovalo pozemský svet ako odraz nadpozemského sveta, na to využívalo alegóriu, symboliku a obraznosť
- v literatúre sa kládol dôraz na porovnávaciu a náučnú funkciu
- vládol synkretizmus (splývanie žánrov)
- forma bola dôležitejšia ako obsah, forma podliehala topickým obrazom, frázam, citátom
- rozšírenou metódou bola imitácia
- literárny štýl bol rétorický, využívali sa amplifikačné a kumulačné stylistické a jazykové prostriedky
- stredoveká literatúra sa delí:
  - **feudálna náboženská literatúra**
  - **feudálna svetská literatúra**
  - **mestská svetská literatúra**

» náboženská literatúra

- mala bohoslužobný, výchovný a vzdelávací obsah
- zdôrazňovala kresťanské cnosti (bola nimi obdarená hlavná postava – svätec)
- najrozšírenejšími žánrami boli:
  - piesne
  - náboženské drámy (mystériá)
  - kázne
  - legendy
  - hagiografie (životopisy svätých)
  - exemplá (krátke príbehy o kladných alebo záporných vlastnostiach človeka)
- **sv. František z Assisi** – básnik, kazateľ, hlásateľ chudoby a zakladateľ rehole františkánov
- jeho dielo SPIEVANKA je prvou súvislou pamiatkou talianskej literatúry

» svetská literatúra

- hlavným hrdinom bol zidealizovaný rytier, šľachtic, bojovník
- hlavným literárnym druhom bola veršovaná hrdinská epika, ktorá sa pestovala najmä v Nemecku a vo Francúzsku
  - **PIESEŇ O ROLANDOVI** (Francúzsko)
  - **PIESEŇ O NIBELUNGOCH** (Nemecko)
  - **SLOVO O PLUKU IGOROVOM** (Rusko)
  - **PIESEŇ O CIDOVI** (Španielsko)
  - **TRISTAN A IZOLDA** (Kelti)
- od 12. storočia vzniká dvorná lyrika a rytierske eposy - rytieri sú nositeľmi všetkých cností a ochrancami vyvolených dám
- v Nemecku rozširovali dvornú lyriku minnesänger, vo Francúzsku trubadúri, v Rusku igrici

Slovenská stredoveká literatúra

(800 – 1500)

- delí sa na dve vývinové obdobia:
  - veľkomoravské obdobie (800 – 1000)
  - literatúra písaná po latinsky, po česky alebo slovakizovanou češtinou (1000 – 1500)

Veľkomoravské obdobie (800 – 1000)

- začiatky literatúry súvisia s príchodom kresťanstva, ktoré šírili najmä franskí kňazi
- bohoslužobným jazykom bola latinčina
- veľkomoravské kniežatá Mojmír a Rastislav museli bojovať proti vplyvu Východofranskej ríše
- tento vplyv upevňovali aj franskí kňazi latinskou liturgiou, ktorá bola nášmu ľudu nezrozumiteľná
- preto Rastislav vypravil roku 862 k byzantskému cisárovi Michalovi III. posolstvo so žiadosťou o vierozvestov
- Michal III. jeho žiadosti vyhovel a roku 863 posla na Veľkú Moravu bratov Konštantína a Metoda
- obaja poznali slovanské nárečie z okolia svojho rodiska Solúna
- pred príchodom na naše územie zostavil Konštantín prvé slovanské písmo – hlaholiku – z malých písmen gréckej abecedy
- spolu s Metodom skoncipovali prvý slovanský bohoslužobný a spisovný jazyk – staroslovienčinu
- prvú vetu Evanjelia sv. Jána uviedli slovami:
„Na počiatku bolo slovo i slovo bolo u Boha i Boh bol slovo.“
- misijná činnosť oboch bratov marila úsilie franských feudálov o nadvládu nad Veľkomoravskou ríšou
- franskí kňazi oboch bratov obvinili pred pápežom z bohorúhačstva, a preto sa Konštantín a Metod vypravili roku 867 do Ríma obhajovať slovanskú bohoslužbu
- Konštantín obhajoval staroslovienčinu ako jazyk spisovný a cirkevno – kresťanský a nesúhlasil s názorom, že „*sú len tri jazyky, ktorými sa patrí v knihách sláviť Boha: hebrejský, grécky a latinský*“
- pápež Hadrián II. potvrdil slovanskú bohoslužbu, schválil staroslovienske preklady bohoslužobných kníh a Metod vymenoval za arcibiskupa
- Konštantín vstúpil v Ríme do kláštora, prijal meno Cyril a onedlho zomrel
- Metod sa vrátil na Veľkú Moravu, kde už vládol knieža Svätopluk, ktorý podporoval franských kňazov
- tí Metod uväznili, neskôr ho na podnet pápeža Jána VIII. prepustili
- Metod musel znovu v Ríme obhajovať slovanskú bohoslužbu, Ján VIII. ju potvrdil
- po Metodovej smrti pápež Štefan V. zakázal slovanskú bohoslužbu
- väčšina slovienskych kňazov musela odísť pred prenasledovaním, pretože vládca Svätopluk sa priklonil k latinskej liturgii
- uchýlili sa najmä do Bulharska, kde zostavili nové písmo – cyriliku (základom boli veľké písmená gréckej abecedy)
- starosloviensky jazyk mal vysokú gramatickú, syntaktickú i štylistickú úroveň a vyrovnal sa latinčine a gréčtine
- bol tiež vyspelým literárnym jazykom, o čom svedčí pôvodná i prekladová tvorba

PREKLADY:

- Konštantín a Metod preložili do staroslovienčiny:
  - **MISÁL** (omšová kniha)
  - **EVANJELIÁ** (Nový zákon)
  - **BREVIÁR** (modlitebná kniha pre kňazov)
  - **ŽALTÁR** (zbierka žalmov)
  - **SPEVNÍK**
  - **SÚDNY ZÁKONNÍK PRE SVETSKÝCH ĽUDÍ**
- Metod preložil do staroslovienčiny:
  - **STARÝ ZÁKON** (okrem kníh Machabejcov)

PŮVODNÁ TVORBA:

- Konštatín napísal Predslov k svätému Evanjeliu – **PROGLAS** (9. storočie)
- oslavuje v ňom slovanský preklad Písma a vyzdvihuje domáci jazyk ako základ vzdelanosti
- PROGLAS je prvá slovanská báseň, má obrazný štýl a je doplnená biblickými citátmi
- zachovala sa v odpisoch
- je výnimočná tým, že napriek stredovekej univerzálnosti je originálna
- mnohé myšlienky z básne sa neskôr objavujú v Moravsko-panónskych legendách
- najvýznamnejšie veľkomoravské pamiatky:
  - **MORAVSKO – PANÓNSKE LEGENDY**
    - tvorí ich:
      - **Život sv. Konštantína**
      - **Život sv. Metoda**
        - je to umelecká próza a zároveň historický dokument
        - nie sú to legendy v pravom zmysle slova, lebo autori sa pridŕžajú konkrétnych udalostí a faktov
  - **ŽIVOT SV. KONŠTANTÍNA** (autor Kliment)
    - opisuje jeho detstvo, štúdium, nadanie, múdrosť, súcit s trpiacimi
    - autor sa sústreďuje na jeho predmoravskú činnosť a obhajobu slovanského bohoslužobného jazyka v Benátkach pred pápežským dvorom
    - autor si všíma aj spoločenskú situáciu na Veľkej Morave
    - legenda je napísaná prózou, vznešeným rétorickým štýlom
    - obsahuje rečnícke otázky, prirovnania, kontrasty, dramatické dialógy, biblické citáty, podobenstvá
  - **ŽIVOT SV. METODA** (autor Gorazd)
    - je kratší, epickejší, vecnejší, menej legendový
    - Metodovej mladosti sa autor venuje len stručne, podrobne sa zaoberá jeho činnosťou na Veľkej Morave
    - legenda obsahuje aj historické dokumenty o schválení slovanskej liturgie a vymenovaní Metoda za arcibiskupa
    - štýl legendy je jednoduchší, no tiež obsahuje básnické figúry a trópy

Nové konštituovanie stredovekej literatúry (1000 – 1500)

- veľkomoravská ríša zanikla na začiatku 10. storočia
- slovenské územie sa stalo súčasťou Uhorského štátu, ktorý založili maďarské kočovné kmene v 10. storočí
- Slovania boli na vyššom stupni spoločenského vývinu a maďarské kmene preberali od nich spoločenské i kultúrne hodnoty i slovnú zásobu
- Uhorský štát sa orientoval na latinskú kultúru i vzdelanie, ktoré slúžilo cirkvi i feudálom
- latinčina bola úradným jazykom
- významnými strediskami vzdelanosti boli kláštory, cirkevné i mestské školy a univerzity
- v kláštoroch sa mníši venovali aj literárnej činnosti – odpisovali rukopisy
- cirkevné školy vychovávali budúcich kňazov a mestské školy poskytovali len základné vzdelanie
- domáca univerzita – Academia Istropolitana (1465 – 1491) zanikla
- dodnes sa zachovala latinská študentská pieseň ***Gaudeamus igitur***
- v 15. storočí sa začala používať aj čeština (ako spisovný jazyk)
- literatúra mala prevažne náboženský obsah (žalmy, kázne, modlitby, piesne, legendy)
- v mravoučnej literatúre boli obľúbené exemplá, ktoré sa využívali v kázňach a predstavujú začiatky umeleckej prózy – známa zbierka exempliel ***Gesta Romanorum***
- svetskú literatúru zapisovali v kódexoch
- pre literatúru bol charakteristický synkretizmus – splývanie náboženských a svetských prvkov
- prózu reprezentovali legendy
- latinské legendy majú nielen umeleckú, ale aj historickú hodnotu
  - **Legenda o sv. Svoradovi a Benediktovi**
    - autor MAURUS
    - zobrazuje udalosti zo života oboch mníchov
    - Svorad vstúpil so benediktínskeho kláštora na Zobore pri Nitre a neskôr odišiel do pustovne na Skalku pri Trenčíne – tam klčoval les, zachovával pôst a trýznil sa
    - jeho žiakom a spolupustovníkom bol Benedikt
    - zomrel krátko po Svoradovi – zbojníci ho zabili a hodili do Váhu
    - čoskoro po smrti sa stali známymi, s ich menami sa spájali zázraky a začali ich uctievať ako svätcov
    - legenda idealizuje najmä Svoradovu osobu
    - legenda je stručná a písaná jednoduchým štýlom
  - **3 Legendy o sv. Štefanovi**
    - zobrazujú boje sv. Štefana s maďarskými pohanskými kniežatami a jeho úsilie o upevnenie kresťanstva v Uhorsku
- 1445 – Ján Gutenberg - vynález kníhtlače
- tým sprístupnil knihy širším ľudovým vrstvám
- knihy vytlačené do roku 1500 – inkunábuly (prvotlače)